

*СВІТЛАНА СОКОЛОВА, АСПЕКТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА.*

Київ: Книга-плюс, 2021, 224.

Монографія Світлане Соколове *Аспектуальні категорії українського глагола* представља резултат ауторкиних дугогодишњих истраживања у области аспектологије. Овој теми С. Соколова, професор, доктор филолошких наука, сарадница Института за украјински језик Националне академије наука Украјине, члан Аспектолошке комисије Међународног комитета слависта, више пута се враћала – од двеју дисертација посвећених глаголским префиксима (1983, 2004), преко монографије *Префиксална творба глагола у савременом украјинском језику (Префиксалний словотвір дієслів у сучасній українській мові*, Київ, 2003) до поглавља посвећеног категорији акционалности у најновијој *Граматички савременог украјинског језика. Морфологија (Граматика сучасної української мови. Морфологія*, Київ, 2017), како би у монографији коју представљамо понудила један детаљан и заокружен опис аспектуалних категорија глагола у украјинском језику. Како сама С. Соколова истиче у предговору, монографија не обухвата све проблеме украјинске аспектологије, али одражава научна интересовања ауторке која је дуго прикупљала оригинални украјински материјал и покушавала да га осмисли.

У првом делу монографије ауторка анализира најважније категоријалне карактеристике аспектуалности у украјинском језику. Иако су средства изражавања аспектуалности много шира, Соколова разматра само комплекс средстава концентрисаних у самом глаголу, као главном носиоцу аспектуалне семантике. Без обзира што примењује категоријални приступ и не анализира целокупно функционално-семантичко поље аспектуалности, она аспектуалност дефинише као функционално-семантичку категорију која одражава начин одвијања радње у времену и обухвата четири поткатегорије: 1. граматичку категорију вида, према којој се може одредити сва глаголска лексика и која је повезана са свим осталим аспектуалним категоријама; 2. категорију акционалности; 3. семантичку категорију граничности/неграничности (као термини за ову категорију функционисају још лимитативност, терминативност и сл.), која такође обухвата целокупну глаголску лексику и дели је на две класе, различите од поделе на два вида и 4. семантичку категорију аспектуалних класа основних глагола, која одређује део глаголске лексике и од које зависи способност глагола да улази у видски пар и буде мотивна основа за творбу различитих акционалних класа. Свака од њих има сопствену структуру, условљену семантичким обележјима, а понекад и средствима изражавања. С обзиром на сложеност и вишедимензионалност аспектуалних значења и будући да се издвајају према различитим обележјима, ове поткатегорије делимично се укрштају, а један глагол истовремено може улазити у више њих. Категорије вида и акционалности ауторка сматра основним средствима изражавања аспектуалних значења, а водећу улогу код њих имају префикси и суфикси.

Други део монографије посвећен је граматичкој категорији вида. С. Соколова најпре представља веома детаљан историјат проучавања ове категорије у украјинском језику, од граматика М. Смотрицког, Ј. Крижанича, И. Ужевича из

XVII века до монографије *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* из 1969. у којој је део посвећен категорији аспектуалности написао В. Русањивски. Ауторка наглашава да граматичка категорија вида словенског глагола заузима посебно место међу другим елементима аспектуалности, будући да се заснива на регуларној граматичкој опозицији коју прати очување лексичке идентичности (ако не на нивоу целог значења, онда барем на нивоу појединачних семема). На питање шта је семантичка инваријанта ове категорије, проблем који и данас представља једно од „класичних спорних питања граматичке теорије”, С. Соколова покушава да одговори на основу анализе односа између чланова тзв. аспектуалног ланца, односно низа, који могу бити корелативни (код видских парова) и деривациони (код осталих) парова. Под аспектуалним низом ауторка подразумева ланац глагола који су у односу творбене мотивације, при чему се свака карика од претходне разликује по виду. На основу оваквог приступа типологији бинарних глаголских мотивационих опозиција уз узимање у обзир узрочно-последичних односа између њихових компоненти, С. Соколова закључује да је у основи видске опозиције фазна семантика, која подразумева различите типове односа: усмереност на унутрашњу границу НСВ – досезање унутрашње границе СВ (радња/процес – резултат), нпр: *заварювати – заварити*, промена ситуације као почетак стања или почетак учачања стања од стране посматрача СВ – стање НСВ: *привабити – приваблювати*, једнократна радња СВ – виšekратна радња НСВ: *махати – махнути* итд. У овом поглављу ауторка се дотиче и проблема чисто видских префикса каквим у украјинском језику могу бити скори сви префикси, али је за једне то прилично регуларна појава (*з-, за-, на-, о-, по-*), за друге мање редовна (*ви-, до-, про-*), док је код неких могућа само у појединачним глаголима (*в-, від-, пере-, під-, при-, роз-*), или потпуно немогућа (*над-, перед-*).

Треће поглавље односи се на семантичко-творбену категорију акционалности („родів дієслівної дії”). Након што је анализирала постојеће класификације акционалних класа и погледе других аутора на ову категорију у украјинском и руском језику, С. Соколова разматра аспектуалне класе основних глагола с тачке гледишта њихове способности да мотивишу видске корелате и творенице са одређеним акционалним значењем. Основна подела јесте на аспектуалну класу граничних и неграничних глагола. Неграничне ауторка даље дели на поткласу глагола радње (која укључује и динамички процес), који се могу спајати са фазним, квантитативним и кратним значењем и образовати одговарајуће акционалне класе и глаголе стања (статичког процеса) од којих акционалне класе (углавном фазне) творе само они који имају елементе процесног значења (процес који се развија у времену). Поткласа граничних глагола подразумева могућност видске корелације и широку афиксалну валентност њихових основа као мотивних. С друге стране, апсолутно гранични глаголи, који означавају целовиту радњу, немају ни видске корелате нити префиксалне творенице.

Класификација, пак, акционалних класа, коју предлаже С. Соколова, базира се на неколико семантичких обележја истовремено: фазност, интензитет, кратност, оријентација на другу радњу и узајамно деловање са другом категоријом глагола. На основу једног обележја могу се издвојити три основне групе: 1. фазне акционалне класе, које имају значења почетка, одређеног трајања и резултата (завршетка) радње; 2. квантитативне акционалне класе, које имају значења високог и ниског интензитета и 3. акционалне класе кратности са значењем једнократног испољавања или виšekратног понављања радње. У оквиру група врши се даља детаљнија класификација акционалних класа. На основу више семантичких обележја ауторка издваја тзв. мешовите акционалне класе: 1. фазних (резултатив-

них) глагола оријентисаних на другу радњу са значењем секундарне (поновне) радње, додатне резултативне радње, поништавања резултата радње и поређења са другом радњом, 2. фазно-квантитативних глагола са значењем високог и ниског интензитета и 3. интензивно-кратних глагола, такође са значењима високог и ниског интензитета. И у оквиру ових група даје се детаљна класификација акционалних класа које им припадају. Зона укрштања са категоријом актантне расподеле представљена је акционалном класом вишекратно-дистрибутивних глагола. Ауторка истиче да оваква класификација не претендује на статус коначне, али омогућава да се отклоне извесне противречности претходних. Иако логична и доследна, ни она међутим није лишена недостатака и нејасноћа. Тако, рецимо, С. Соколова не указује на специфичан однос мултипликатива и семелфактива, сврставајући последње у исти ред са акционалним класама ингресива, делимитатива, пердуратива и сл. заједно са којима их посматра као регуларне деривате основне аспектуалне класе мултипликатива. Нису, на пример, потпуно јасни ни критеријуми по којима су глаголи са суфиксом *-ну-* типа *дмхнути*, *плоннути*, *ковтнути* сврстани у АК моменталних а не једнократних глагола, док су они са суфиксом *-ону-* сврстани у класу једнократно-интензивних глагола.

Ово поглавље обухвата и детаљну анализу аспектуалних парадигми појединих група украјинских глагола, тачније њихових семема (глагола кретања, глагола са деструктивним значењем, глагола са значењем стања и др.), полипрефиксацију у аспектуалном систему украјинског језика (дистрибутивне и кумулативне АК) и, на крају, аспектуалне модификације глагола у фразеологизмима.

У последњем делу монографије С. Соколова разматра аспектуалне категорије вида и акционалности са типолошког и контрастивног аспекта. Што се тиче категорије вида, ауторка закључује да су семантички односи између корелата видских парова у свим источнословенским језицима подударни, а да се разлике очитују на плану израза. До сличног закључка долази и што се тиче односа између других парова мотивно повезаних глагола, које анализира као фрејмове. Овакав приступ, сматра Соколова, веома је погодан за типолошку и контрастивну анализу, а илуструје га поређењем фрејмова глагола са значењем положаја у простору *стояти*, *сидіти*, *лежати*, *висіти*, статалних глагола *хворіти*, *сумувати*, *любити*, *кохати* и других, еволутивног глагола *грати* итд. и њихових аспектуалних низова у украјинском, руском и немачком језику. Посебна пажња је посвећена одражавању аспектуалних особености у књижевном преводу. Ауторка закључује да до успостављања еквиваленције између глаголских лексема различитог вида у оригиналу и преводу у пару руски – украјински језик долази у позицијама видске неутрализације и анализира примере тих позиција. Посебна пажња посвећена је полипрефиксалним глаголима, у вези са чим С. Соколова уочава да украјински књижевни текст у односу на руски тежи редундантном изражавању аспектуалних значења творбеним средствима и да полипрефиксација има експресивну функцију. Поређење украјинског оригинала с преводима на немачки и енглески језик има, пак, другачији циљ: утврђивање језичких средстава која су у извесној мери еквивалентна словенском виду и акционалности и уочавање паралелизма лексичких средстава. Ауторка закључује: „Разноврсност словенских префикса, прилагођених за преношење различитих фаза радње, доприноси опису ситуација које се одвијају у времену (фрејмова) које је тешко или чак несврнисходно адекватно преносити средствима несловенског језика, што говори о интерпретативном карактеру словенских аспектуалних категорија”. На материјалу књижевних украјинско-руских превода анализира се и украјински плусквамперфекат као специфичан облик изражавања таксисних односа, чиме се завршава ово поглавље и цела монографија.

Истраживање Свитлане Соколове засновано је на богатом фактичком материјалу, а закључци илустровани великим бројем примера. Јасно и логичко излагање праћено је бројним шематским и табеларним приказима у којима су представљене најважније карактеристике аспектуалних категорија украјинског глагола. Из детаљне анализе проистичу промишљени закључци, драгоцени за све оне који се интересују за украјинску и словенску аспектологију. Посебну вредност монографије представља контрастивна анализа аспектуалних категорија, како у поређењу са сродним руским и белоруским, тако и у поређењу са несловенским језицима. Ова анализа значајна је за даља контрастивна и типолошка проучавања у домену аспектологије, не само када су у питању словенски, већ и други језици.

Милена Ивановић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
milena.ivanovic@fil.bg.ac.rs